

ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และข้อกฎหมาย

ต่อการผลิตองค์ความรู้จากหลุมขุดทางโบราณคดี¹

The Relationship between Historical Events and Legislation on the Creation of Knowledge from Archaeological Excavations

สิตานันท์ สุวรรณศิลป์²

Sitanun Suwunnasin²

Received: August 29, 2024

Revised: February 27, 2025

Accepted: March 11, 2025

บทคัดย่อ

ผู้วิจัยต้องการนำเสนอว่าลำดับชั้นและเครือข่ายทางสังคมของภาครัฐนั้นมีผลกระทบต่อเนื่องต่อการสร้างความรู้ทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นผ่านนโยบายของชนชั้นปกครองและภาครัฐในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การออกข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และระบบการจ้างงานทางโบราณคดีที่ตอบสนองนโยบายรัฐ โดยเลือกใช้ทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ เพื่อตอบคำถามหลักของการวิจัย คือ เครือข่ายผู้กระทำภายในแหล่งโบราณคดีก่อให้เกิดการประกอบสร้างองค์ความรู้อย่างไร โดยติดตามภาครัฐด้วยวิธีสืบย้อนประวัติศาสตร์การสร้างแนวคิดโบราณคดีของรัฐ ประกอบกับการศึกษากฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง พบว่า พัฒนาการแนวคิดโบราณคดีไทยเกิดขึ้นจากแนวคิดของชนชั้นปกครองเป็นหลัก โบราณคดีถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองนโยบายทางการเมือง ประชาชนไม่ใช่ผู้กระทำหลักที่ส่งผลต่อการสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีแต่อย่างใด นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของระบบจ้างเหมาทางโบราณคดีระหว่างรัฐและเอกชน และการออกข้อกฎหมายที่เน้นไปที่การให้นิยามความหมายมากกว่าการออกข้อบังคับในการขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้ ส่งผลต่อเนื่องไปยังผู้กระทำอื่น ๆ ที่มีปฏิบัติการอยู่ในงานภาคสนามให้เกิดการผลิตองค์ความรู้ที่ไม่ได้ใส่ใจการหายไปของข้อมูลทางโบราณคดีจากปฏิบัติการอย่างเร่งรีบในภาคสนามอีกด้วย

คำสำคัญ: โบราณคดี, ประวัติศาสตร์, ทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ

Abstract

I aim to suggest that social hierarchies and social networks of the government have a lasting impact on the creation of archaeological knowledge as reflected through the policies of the ruling class and government during historical events, the enactment of relevant legislation, and the

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเครือข่ายการประกอบสร้างความรู้ทางโบราณคดี” สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

²นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiangmai University) Email: sitanun_suwunnasin@cmu.ac.th

archaeological employment system that responds to government policy. I use the Actor-Network theory to answer the main question of this research: How do the actors in archaeological excavations create archaeological knowledge? I followed the government by tracing the history of the state's creation of archaeological concepts, along with the study of relevant legislation and regulations. It was found that the development of Thai archaeological concepts was mainly based on the ideas of aristocrats. Archaeology was used to respond to political policies. The public was not the main actor that affected the creation of archaeological knowledge. In addition, the establishment of the archaeological outsourcing system between the government and the private sector, and the enactment of legislation that focused on defining meanings rather than issuing regulations on the process of knowledge creation, had impacts on other actors who are working in the fieldwork, causing them to produce knowledge that was not concerned with the disappearance of archaeological data from the urgent operations in the fieldwork.

Keyword: Archaeology, History, The Actor-Network theory

บทนำ

บทความนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และข้อกำหนดต่อการสร้างองค์ความรู้จากพื้นที่ขุดทางโบราณคดี โดยที่ผู้วิจัยเลือกใช้ ทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ (Actor-Network Theory; ANT) ที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยบรูโน ลาตูร์ (Latour, 1999; 2005), จอห์น ลอว์ (Law, 2009) และมิเชล กัลลอน (Callon, 1986) ใช้ในการศึกษาเพื่อตอบคำถามหลักของการวิจัย คือ เครือข่ายผู้กระทำภายในแหล่งโบราณคดีก่อให้เกิดการประกอบสร้างองค์ความรู้ได้อย่างไร ทฤษฎีดังกล่าวถูกใช้ในงานโบราณคดีหลังกระบวนการในฐานะวิธีวิทยาในการวิเคราะห์และตีความหลักฐานทางโบราณคดี (ดูใน Olsen, 2003; Witmore, 2007; Whitridge, 2004) แต่ยังไม่ได้มีการนำมาใช้ศึกษาปฏิบัติการในแหล่งโบราณคดีที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์แล้วก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา ทฤษฎีนี้จะช่วยให้มองเห็นการก่อรูปขององค์ความรู้ทางโบราณคดีที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยใช้วิธีการไล่ตามปฏิบัติการและความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ 1 ตัว กับผู้กระทำการอื่น ๆ และนำไปสู่ความเข้าใจในความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ได้อย่างกว้างขวาง ผ่านการไล่ตามตัวผู้กระทำไปสู่ปฏิบัติการและความเชื่อมโยงกับผู้กระทำอื่น ๆ โดยไม่จำกัดผลของการเดินทางของเครือข่ายว่าจะต้องมีลักษณะเป็นไปตามการคาดการณ์ แต่เป็นไปตามการไหลเวียนอย่างอิสระจากพื้นที่ความรู้หนึ่ง (ภายในแหล่งโบราณคดี) สู่อีกพื้นที่หนึ่ง (ภายนอกแหล่งโบราณคดี) และสามารถนำมาอธิบายปฏิบัติการจากผู้กระทำในระดับจุลภาคอย่างความรู้จากแหล่งโบราณคดีซึ่งส่งผลต่อระดับมหภาคอย่างความรู้ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์ชาติได้นอกจากนี้ การเข้าใจผลกระทบของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของชุดความคิดเกี่ยวกับอดีตนำไปสู่การศึกษารากเหง้าที่มาของตนเองผ่านวัตถุสถานประเภทต่าง ๆ รวมถึงการให้ความสำคัญของรัฐต่อโบราณคดีผ่านลักษณะการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องในงานโบราณคดี จะช่วยให้เข้าใจเท่าที่ปัจจุบันที่หน่วยงานรัฐมีต่อการสร้างความรู้ทางโบราณคดี อันเป็นการทำงานในระดับนโยบายและแผนของภาครัฐซึ่งมีความสัมพันธ์ในฐานะบริบทและจุดเริ่มต้นของงานขุดค้นทางโบราณคดีแบบในปัจจุบันที่จะส่งผลต่อการเกิดขึ้นของปฏิบัติการภายในแหล่งขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดีอีกทอดหนึ่ง

แนวทางการศึกษาการประกอบสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีในอดีต

จากการทบทวนการศึกษาในประเทศไทย ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับการประกอบสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีในประเทศไทย สามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทาง คือ

1) งานเขียนเชิงให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ทางโบราณคดี เห็นได้จากบทความ “โบราณคดียุคโลกาภิวัตน์: ตัวอย่างจากสำนักคิดอเมริกัน” โดย รัศมี ชูทรงเดช (2538) บทความ “พัฒนาการโบราณคดีในประเทศไทย” โดย ปฐมฤกษ์ เกตุทัต (2539) และหนังสือ “โบราณคดี: แนวคิดและทฤษฎี” โดย สว่าง เลิศฤทธิ์ (2547) และบทความ “โบราณคดีเมือง: แนวคิดและวิธีการ” โดย กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ (2558) เป็นต้น และงานเขียนเชิงวิพากษ์ทางโบราณคดี เห็นได้จากผลงานของ รัศมี ชูทรงเดช ผู้เขียนบทความ “Contemporary Archaeology as a Global Dialogue: Reflections from Southeast Asia.” (Shoocongdej, 2011a) มีเนื้อหาแสดงการตรวจสอบประวัติศาสตร์ของการพัฒนาโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสถานะปัจจุบันของการสร้างความรู้ทางโบราณคดีในภูมิภาค หลังการเข้ามาของแนวคิดโบราณคดีหลังกระบวนการที่ให้นักโบราณคดีในภูมิภาคนี้หันไปศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น แต่ยังคงใช้วิธีการแบบตะวันตก และบทความ “Public Archaeology in Thailand” (Shoocongdej, 2011b) ที่ต้องการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างโบราณคดีกับสาธารณชน หลังจากโบราณคดีได้เข้ามามีส่วนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยและประเทศที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบริบทการท่องเที่ยวในโลกทุนนิยมโลกาภิวัตน์ และงานวิพากษ์แนวคิดทฤษฎี โดย ญัฐรา ชื่นวัฒนา (2563ก, 2563ข) ได้แก่ บทความ “แววับ จับใจ ไร้ลิ้น: การเมือง โบราณคดีชาตินิยมลัทธิการ กับมี้อาหารที่หายไป (1-2)” ซึ่งอธิบายพัฒนาการโบราณคดีไทย วิพากษ์และชี้ให้เห็นปัญหาของงานโบราณคดีไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่ยังคงตกย้ำถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของประเทศที่เชื่อมโยงกับปัจจุบัน

2) การศึกษาผู้กระทำการที่เป็นมนุษย์ภายในแหล่งโบราณคดี (นอกจากนักโบราณคดี) มีการศึกษาพัฒนาการของความรู้แรงงานชุดในประเทศไทยที่กลายเป็น “นักลักขุด” ที่หาประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากหลักฐานทางโบราณคดีจากบทความของนรุตม์ โลกุลประกิจ (2561) มีวัตถุประสงค์เพื่อพยายามลบแนวคิดคู่ตรงข้ามระหว่างความเป็นนักโบราณคดี-นักลักขุดหรือขโมยที่แอบลักลอบ ส่งผลต่อการสูญหายของความรู้ทางโบราณคดีโดยตรง ขณะที่สารนิพนธ์ของ วิชัย ตันกิตติกร (2526) และสารนิพนธ์ของ สายทิพย์ สุดชา (2552) มองทะลุไปถึงเบื้องหลังทางเศรษฐกิจ สังคม ความรู้เรื่องกฎหมาย และความเชื่อของนักขุด จนมาสามารถสรุปได้ว่า สาเหตุหลักของการผันตัวมาเป็นนักลักขุดเกิดจากความล้มเหลวด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่ บทความของ พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา (2560ก, 2560ข) เสนอว่า หลักฐานทางโบราณคดีมีลักษณะเป็นทรัพย์สินสาธารณะที่มีจำนวนจำกัดและมีมูลค่าสูงทำให้การดูแลและพัฒนาให้ทั่วถึงโดยภาครัฐผู้ฝายเดียนั้นเป็นไปได้ยาก ประเทศไทยจึงควรแก้ปัญหาที่ต้นตอแทนที่จะเพิ่มการลงโทษ แต่ให้ธรรมาภิบาลและสร้างความเข้าใจแทน

อย่างไรก็ตาม นอกจากผลงานเชิงให้ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของกระบวนการทัศน์ทางโบราณคดี การศึกษาผู้กระทำภายในแหล่งโบราณคดียังเป็นการศึกษาในระดับจุลภาคภายในแหล่งโบราณคดีบางแห่งเท่านั้น ไม่ได้ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภาพรวมของโบราณคดีไทย กล่าวได้ว่า แนวทางการศึกษาการประกอบสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีในประเทศไทยยังขาดการศึกษาและวิพากษ์ในระดับองค์กร ขาดการศึกษาผลกระทบของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อภาครัฐที่ออกมาในรูปของกฎระเบียบและข้อบังคับเพื่อควบคุมปฏิบัติการในงานโบราณคดีไทยในภาพรวม ทั้งที่องค์กรรัฐที่เกิดขึ้นจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นกลไกหลักที่ผลักดันศาสตร์โบราณคดีให้มีลักษณะเช่นในปัจจุบัน บทความนี้จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวด้วยการศึกษาผลกระทบของเหตุการณ์

ทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อการประกอบสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดี ผ่านการเชื่อมโยงเข้ากับพัฒนาการการสร้างความรู้ทางโบราณคดีและกฎหมายข้อบังคับในแต่ละช่วงเวลา

พัฒนาการการสร้างความรู้ทางโบราณคดี

หัวข้อนี้พยายามชี้ให้เห็นการก่อร่างของศาสตร์ “โบราณคดี” ในประเทศไทยโดยโบราณคดีเป็นหนึ่งในศาสตร์การศึกษาอดีตของมนุษย์ที่ศึกษาผ่านหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นวัตถุสถานต่าง ๆ จากการสำรวจ ขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดี ประกอบกับการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีขึ้นมา เมื่อเป็นศาสตร์ที่เน้นไปที่การศึกษา “วัตถุ” บางประเภทที่มีความจำเพาะด้านระยะเวลา (มีความ “เก่าแก่”) จึงจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจมุมมองที่มีต่อวัตถุประเภทนี้ว่าได้ก้าวผ่านความเป็น “ของเก่า” ไปสู่การเป็น “หลักฐานทางโบราณคดี” ได้อย่างไร มีนิยาม ความหมาย คุณค่า และการจัดจำแนก เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ศาสตร์โบราณคดีถูกใช้งานโดยใคร อย่างไร และในท้ายที่สุดส่งผลต่อการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างไร โดยแบ่งช่วงระยะเวลาออกเป็น 4 สมัย ดังนี้

สมัยที่ 1) การซ่อมแซม บูรณปฏิสังขรณ์เนื่องด้วยความเชื่อทางพุทธศาสนา ช่วงก่อนการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2394

จากการศึกษาของ กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ (2548) พบว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ผู้คนในอดีตช่วงก่อน พ.ศ. 2394 ไม่มีแนวคิดเรื่องการต้องเก็บรักษาข้าวของเครื่องใช้หรือบำรุงซ่อมแซมอาคารเพื่อแสดงให้เห็นความเป็นมาและรากเหง้าของตน แต่มีแนวคิดเรื่องการบูรณะซ่อมแซมเพื่อ “ส่งต่อ” วัตถุสถานบางประเภท โดยเฉพาะศาสนวัตถุ โดยผู้ที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมพุทธสถานมักเป็นชนชั้นสูง และยังมีกรอออกกฎหมายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการทุบทำลายพุทธสถานต่าง ๆ โดยมีบทลงโทษร้ายแรงถึงชีวิต (ดูเพิ่มเติม ชัยชนะ ปิ่นเงิน, 2551, น.37; กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3, 2506, น.243-246) ถือเป็นกรลงโทษที่รุนแรงกว่าการขโมยหรือทำลายทรัพย์สินชนิดอื่น นอกจากนี้ยังมีการบันทึกประวัติศาสตร์ในรูปแบบของพงศาวดารที่มักมีเนื้อหาเป็นการไล่ลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยมีแกนหลักเป็นเรื่องการสืบทอดราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ เนื้อหาของพงศาวดารมักไม่ค่อยบรรยายถึงเรื่องราวชีวิตประจำวันของสามัญชน มักอธิบายเป็นภาพกว้างของสภาพบ้านเมืองในแต่ละยุค และมีจดหมายเหตุและบันทึกของชาวต่างชาติที่มีเนื้อหาหลากหลาย ทั้งส่วนที่เล่าแบบพงศาวดาร ชาวทั่วไปในขณะนั้น เหตุการณ์ทางการเมือง รวมไปถึงวิถีชีวิตของประชาชนตามที่อยู่บันทึกสังเกตเห็น

ระยะนี้ยังไม่มีแนวคิดเรื่องการศึกษาค้นคว้าจากวัตถุตามนิยามของโบราณคดี แต่วัตถุสถานนั้นมีลำดับความสำคัญแตกต่างกัน วัตถุสถานเนื่องในศาสนาจะถูกสร้างและดูแลให้มีอายุการใช้งานยาวนานกว่าวัตถุสถานอื่น ๆ ที่อยู่ในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป มีการมองเรื่องของ “มูลค่า” จากวัสดุที่เป็นโลหะมีค่า เช่น ทอง เงิน ทองแดง แล้วนำไปขาย ควบคู่กับการมองเรื่อง “คุณค่า” ในด้านความเก่าแก่และความเชื่อทางศาสนาโดยมีผู้อุปถัมภ์หลักเป็นชนชั้นสูง ไม่ได้เน้นไปที่การเป็น “ของแท้” ดังเดิมแต่เน้นไปที่การทำนุบำรุงให้มีอายุการใช้งานยาวนาน ยังไม่มีการมองวัตถุเหล่านี้ในแง่มุมมองการเป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับอดีต ส่วนของการจดบันทึกประวัติศาสตร์มีการจดบันทึกทั้งแบบเป็นผู้อยู่ในเหตุการณ์และแบบเป็นผู้รับฟังต่อมาโดยเน้นไปที่เรื่องราวของกษัตริย์และชนชั้นปกครองมากกว่าสามัญชน

สมัยที่ 2) การสืบรากเหง้าเพื่อต่อต้านการล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตก ในช่วงรัชกาลที่ 4-5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปี พ.ศ. 2394-2453

ตั้งแต่รัชสมัยของรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ชนชั้นปกครองของสยามเริ่มตระหนักความเสี่ยงที่ประเทศสยามจะตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตกมากขึ้น เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์จึงเริ่มใช้พระราชวิเทศบายด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองเพื่อลดแรงกดดันจากมหาอำนาจตะวันตก

(คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2558) จึงเกิดการจัดระเบียบความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอันเป็นพื้นฐานของโบราณคดีไทยในปัจจุบัน เพื่อไม่ให้ถูกมองว่าเป็นชนชาติป่าเถื่อน โดยแนวคิดเรื่องการทำนุบำรุงพุทธสถานและวัตถุเนื่องในศาสนายังคงดำรงอยู่ แต่ถูกให้ความหมายเพิ่มเติมในฐานะการเป็นหลักฐานการสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ชาติผ่านการศึกษาทางโบราณคดี ซึ่งขยายขอบเขตออกไปยังวัตถุอื่น ๆ นอกเหนือจากวัตถุทางศาสนาด้วย ทรงออกหมายประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายชุกวัด ในปี พ.ศ. 2394 ที่มีการกล่าวถึงวัดและวัดร้างที่มีมาตั้งแต่อดีตว่า

“[...] เพราะของที่เห็นของท่านทำไว้สร้างไว้แต่ก่อนด้วยอิฐ ปูน คีฬาใด ๆ ใหญ่ก็ดี เล็กก็ดี ถึงจะคร่ำคร่า ชำรุดทรุดโทรมไปแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องประดับพระนครอยู่” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2528, น.71-72)

ปฐมฤกษ์ เกตุทัต (2539, อ้างอิงใน ทนงศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล, 2558) นักวิชาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้ให้ความเห็นว่า คำว่า “เครื่องประดับพระนคร” มีความหมายว่า เก็บเอาไว้ศึกษา เก็บเอาไว้ดู เก็บเอาไว้รอด โดยการยกให้สิ่งก่อสร้างที่เก่าแก่โบราณขึ้นเป็นของที่สามารถอดอ้างได้นั้นเป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยสมัยนั้น มีนัยเพื่อให้เป็นหลักฐานยืนยันการมีอารยธรรมต่อเนื่องยาวนานของสยาม อาจสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองสมัยนั้นที่สยามอยู่ในภาวะกดดันจักรวรรดินิยมตะวันตก ต่อมา ในปี พ.ศ. 2402 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกในประเทศไทย คือ “พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถาน” โดยถือเป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์ ไม่ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม ซึ่งการจำกัดการเข้าชมแก่กลุ่มชนชั้นสูงโดยเฉพาะชาวต่างชาติ ยิ่งตอกย้ำว่าเป้าหมายแรกของการสร้างประวัติศาสตร์และการสืบย้อนความเก่าแก่ของชนชาติสยามนั้นไม่ได้มีขึ้นเพื่อประชาชนโดยตรงแต่เป็นการเอาตัวรอดจากชาติตะวันตกที่ต้องการใช้ข้ออ้างเรื่องการไม่เป็นผู้มีอารยธรรมเพื่อล่าอาณานิคมประเทศสยาม (Caverlee, 1994; Winichakul, 2000, pp. 528-549) ต่อมา ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างสยามและตะวันตกเริ่มรุนแรงขึ้น พระองค์ทรงปฏิรูปประเทศให้มีความ “ศิวิไลซ์” แบบตะวันตก นโยบายเรื่องการสืบรากความเป็นอารยธรรมของสยามก็มีความเข้มข้นมากขึ้น มีการจัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่ง ได้แก่ “มิวเซียม” หรือ หอถาวรในพระบรมมหาราชวัง เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกที่เปิดให้ประชาชนเข้าชมได้, “สยามสมาคม” ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาค้นคว้าและส่งเสริมศิลปศาสตร์วิทยาศาสตร์และวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับสยามและประเทศเพื่อนบ้าน (ประวัติศาสตร์สยามสมาคมฯ, 2544) และ “สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย” หรือ โบราณคดีสโมสร เป็นก้าวแรกของศาสตร์โบราณคดีในสยาม

แสดงให้เห็นว่าชนชั้นสูงเริ่มเก็บรวบรวมความรู้และเริ่มสร้างที่ชนะเรื่องความเก่าแก่ของชนชาติสยามให้กับประชาชนทั่วไปเพื่อให้ตระหนักรู้ถึงที่มาของตนเอง สอดคล้องกับข้อเสนอของ เมาริตซิโอ เปเลจจี (Maurizio Peleggi) (เปเลจจี, 2566, น.6-20) ที่ว่า การแสดงออกของชนชั้นนำสยาม นั้นไม่ได้เป็นเพียงการปรับแต่งภาพลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นความ “ศิวิไลซ์” ต่อหน้าจักรวรรดินิยมตะวันตกที่กำลังเป็นภัยคุกคาม แต่ชนชั้นนำสยามได้สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับตนเองชุดใหม่ขึ้นมาทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและในแง่กลุ่มทางสังคม ซึ่งการเปลี่ยนมุมมองต่อตนเองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสถานภาพและอำนาจในเวทีโลกสากล

สมัยที่ 3) โบราณคดีกับชาตินิยมไทยช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ช่วงปี พ.ศ. 2453 – 2498

ล่วงมาถึงรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 พระองค์สนพระราชนิพนธ์ในประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีการจัดตั้ง “กรมศิลปากร” เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454 (กรมศิลปากร, 2563ก) ในรัชสมัยนี้ นอกจากการสถาปนาอุดมการณ์ชาตินิยมที่เน้น “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” แล้ว ยังคงมีการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุชิ้นสำคัญจากมณฑลต่าง ๆ ส่งมายังพระนคร รัชกาลที่ 6 ทรงสร้างวัตถุทางพุทธศาสนาควบคู่กับการนำเอาโบราณวัตถุมาอธิบายส่งเสริมสถานะ

ของพระองค์ให้สูงส่งยิ่งขึ้น พระองค์เสริมพระบารมีและสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชสมบัติผ่านโบราณวัตถุและศาสนวัตถุที่ผูกโยงกับคติสมมติเทพ (Wyatt, 2004, p.211-212 ; วิศรุต บวงสรวง, 2563, น.21-22) ผ่านการค้นพบโบราณวัตถุที่สื่อถึงคติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในอดีต เสื้อผ้าอาภรณ์ชั้นสูง และการครอบครองวัตถุสิ่งของที่มีล้ำค่าในทางความหมาย มาสนับสนุนตนการฉายภาพลักษณ์เหนือมนุษย์ (Geertz, 1985, p.13-38) ซึ่งการใช้โบราณคดีสร้างหลักฐานประกอบวาทกรรมราชาชาตินิยมได้เกิดขึ้นควบคู่กับยุครุ่งเรืองของ “การประดิษฐ์สร้างประเพณี” (Invention of Tradition) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเครื่องส่งเสริมอัตลักษณ์ความเป็นชาติและอัตลักษณ์ทางชนชั้น และตอกย้ำพลเมืองกับรัฐชาติสมัยใหม่เข้ากับองค์พระมหากษัตริย์ (Hobsbawm & Ranger, 1983) โดยโบราณคดีทำหน้าที่เชื่อมต่อกับนักประวัติศาสตร์เข้ากับความรู้โรจน์ในอดีตผ่านหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ

ในช่วงรัชกาลที่ 7 เป็นระยะที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 มีการออกประกาศการจัดการตรวจรักษาของโบราณ พุทธศักราช 2466 นับเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงการสงวนรักษาโบราณวัตถุสถานในพระราชอาณาจักร อันเป็นต้นแบบของพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณวัตถุสถานและพิพิธภัณฑสถานในเวลาต่อมา (คณะกรรมการการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว, 2559, น.1-6) มีการกำหนดนิยามของโบราณวัตถุสถานในระยะแรกนั้นผูกโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ของชนชั้นสูงจากพงศาวดารและความงามทางศิลปะ ต่อมา หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 รัฐบาลทหารของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ปลุกระดมแนวคิดชาตินิยม ด้วยการรื้อฟื้นเรื่องราวของอาณาจักรสุโขทัยและเริ่มโครงการบูรณะพระที่นั่งและวัดสำคัญในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นอีกครั้งที่โบราณคดีถูกนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง รัฐมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวโบราณสถานภายในประเทศควบคู่ไปกับการสนับสนุนการท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นอุตสาหกรรมที่จะสามารถสร้างรายได้ให้กับรัฐ กระจายรายได้สู่ท้องถิ่นและเผยแพร่วัฒนธรรมไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2529, น.27-29) ทำให้มีความต้องการบุคลากรทางโบราณคดีในโครงการดังกล่าวจำนวนมาก

ศาสตร์โบราณคดีได้กลายเป็นศาสตร์ที่มีการเรียนการสอนอย่างจริงจังหลังจากมหาวิทยาลัยศิลปากรได้จัดตั้งคณะโบราณคดีเป็นแห่งแรกในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2498 และเริ่มผลิตองค์ความรู้ทางโบราณคดีจากการสำรวจและเก็บรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีโดยภาครัฐ ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณคดีเริ่มขยายลงไปสู่ข้าราชการระดับรองลงมาที่กระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ในระยะแรก คณะโบราณคดีมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อผลิตและสนับสนุนบุคคลที่ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดี หรือเพื่อเข้ารับราชการในกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนั้น หลักสูตรและการเรียนการสอนในคณะโบราณคดีระยะแรก ๆ จึงเป็นการเน้นผลิตนักวิชาการสาขาโบราณคดี (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2566) ถือเป็นช่วงเวลาโบราณคดีได้ลงหลักปักฐานในประเทศไทยอย่างเต็มตัว

สมัยที่ 4) การผลิตองค์ความรู้ทางวิชาการภายในประเทศและการเข้ามาของภาคเอกชนในงานโบราณคดี ช่วงปี พ.ศ. 2498 – ปัจจุบัน

ในเวลาต่อมา การสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีไทยพัฒนามาเป็นการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบและทราบบริบทจากหลุมขุดค้น-ขุดแต่งโดยตรงซึ่งเป็นวิธีการสร้างความรู้ที่ใช้มาจนถึงปัจจุบันนั้นเกิดจากการรับเอาวิธีการจากชาติตะวันตก โดยเริ่มจากการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบตามแบบสากลในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2503-2505 เกิดโครงการโบราณคดีไทย-เดนมาร์ก ระยะที่ 1 ขุดค้นที่ถ้ำพระไทรโยค (Neilsen, 1961) ซึ่งการขุดค้นครั้งนี้เป็นการขุดค้นอย่างเป็นระบบครั้งแรกในประเทศไทยที่นำมาสู่การเกิด “โบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย” แยกออกมาจากโบราณคดีแบบเดิมที่ยังไม่มีการศึกษาหรืออธิบายเกี่ยวกับมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมา ช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2519-2534 กรมศิลปากรมีการทำงานด้านโบราณคดีอย่างเข้มข้น อันเป็นนโยบายที่ต่อเนื่องมาจากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวโบราณสถานช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

พ.ศ. 2475 มีการตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้ 8 แห่ง เพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการพัฒนาแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ร่วมกับการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นผ่านแผนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ สร้างการจ้างงานในภาคการท่องเที่ยว ภาคบริการ และรายได้จากผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นไปพร้อมกับการปรับปรุงและพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้คนในท้องถิ่น ๆ ให้ดีขึ้น (ชิษณุพงศ์ รุจิโรจน์วารุงกูร, 2562, น.146-150)

ในช่วงเวลานี้เกิดความต้องการบุคลากรเพื่อปฏิบัติงานทางด้านโบราณคดีจำนวนมาก นักโบราณคดีและแรงงานจากกรมศิลปากรเริ่มไม่เพียงพอต่อความต้องการ กรมศิลปากรเลือกที่จะแก้ไขปัญหาการขาดแคลนบุคลากรเฉพาะทางด้วยวิธีการให้หน่วยงานภายนอกเข้ามามีส่วนร่วม (กรมศิลปากร, 2563) ระบบดังกล่าวทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ของ ศรีศักร วัลลิโภดม (2536) นักวิชาการด้านโบราณคดีและมานุษยวิทยาชาวไทย มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงปัญหาและผลกระทบของการจ้างเหมาที่ทำอย่างเร่งรีบ ปัญหาขาดแคลนบุคลากรภายในกรมศิลปากร เพราะบุคลากรภาครัฐบางส่วนเปลี่ยนไปทำงานกับบริษัทเอกชนที่ให้ค่าตอบแทนดีกว่า ปัญหาการจ้างนักศึกษาจบใหม่ขาดประสบการณ์มาเป็นนักโบราณคดีหน้างาน ปัญหาการเก็บข้อมูลและเผยแพร่อย่างผิวเผิน ไปจนถึงปัญหาการไม่รับฟังคำท้วงติงและวิพากษ์วิจารณ์การทำงานจากผู้เชี่ยวชาญและประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ นำไปสู่การเสียเปล่าทางการศึกษาจากการทำงานอย่างลวก ๆ จนทำให้องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นขาดความสมบูรณ์และขาดความถูกต้องตามที่ควรจะเป็น ซึ่งการจ้างเหมาทางโบราณคดีในปัจจุบันแบ่งตามลักษณะการจ้างงานได้ 2 รูปแบบ ดังนี้³

1) การจ้างเหมางานแบบเหมาคิวดิน: คำนวณค่าแรงแบบเหมาจากจำนวนคิวดินตามการประเมินในเอกสารการจ้างงาน โดย 1 คิว = ดินปริมาตร 1 ลูกบาศก์เมตร บริษัทคนกลางจะแจ้งราคาเหมาและระยะเวลาดำเนินการให้กับหัวหน้าคนงานไม่มีการทำสัญญาจ้างเป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงสัญญาปากเปล่าระหว่างบริษัทคนกลางกับหัวหน้าคนงานเท่านั้น มักอ้างอิงจากค่าแรงขั้นต่ำของประเทศไทยในช่วงเวลานั้น ๆ ร่วมกับการประเมินความยากง่ายของดินที่ขุด (ความเหนียว-ความแข็งของดินและความหนาแน่นของโบราณวัตถุ การจ้างเหมาแบบนี้มักเลือกจ้างกลุ่มแรงงานที่มีประสบการณ์ขุดทางโบราณคดีมาอย่างยาวนาน เพื่อให้ดำเนินงานได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้ง แรงงานยังช่วยนักโบราณคดีหน้างานที่เป็นนักศึกษาจบใหม่หรือเป็นนักโบราณคดีที่มีประสบการณ์น้อยด้วยการให้คำแนะนำช่วยเหลือ และช่วยบริหารจัดการหลุมขุดได้อีกด้วย บริษัทคนกลางจึงไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างที่สูงขึ้นเพื่อจ้างนักโบราณคดีที่มีประสบการณ์สูงแต่อย่างใด

2) การจ้างเหมางานแบบรายวัน: แรงงานจะได้รับค่าจ้างเป็นรายวันตามจำนวนคิวดินที่ขุดได้ภายในวันนั้น คำนวณค่าจ้างจากจำนวนคิวดินเป็นหลัก โดยอิงจากบัญชีมาตรฐานราคากลาง งานบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมไทย (กรมบัญชีกลาง, 2565) ไม่ได้อ้างอิงจากค่าแรงขั้นต่ำ บริษัทคนกลางจะแจ้งราคาต่อ 1 คิวและระยะเวลาดำเนินการให้กับหัวหน้าคนงาน ไม่มีการทำสัญญาจ้างเป็นลายลักษณ์อักษรเช่นเดียวกับระบบการจ้างเหมางานแบบเหมาคิวดิน การจ้างเหมาแบบนี้มักเลือกจ้างกลุ่มแรงงานที่ไม่มี/มีประสบการณ์ขุดทางโบราณคดีน้อย โดยที่บริษัทคนกลางประเมินแล้วว่าไม่ใช่งานที่ “ยาก” หรือ “ซับซ้อน” มากนัก หากเกิดการเปลี่ยนแปลงของหน้างาน

³ข้อมูลเรื่องระบบจ้างเหมาทางโบราณคดี มาจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แรงงานขุดค้นทางโบราณคดี บริษัทคนกลางภาคเอกชน นักโบราณคดีหน้างาน และนักโบราณคดีผู้ควบคุมโครงการ ในพื้นที่วิจัย 3 แห่ง ได้แก่ โบราณสถานเทวสถาน จ.พระนครศรีอยุธยา, โบราณสถานหอพระประจำวัง (เวียงแก้ว) จ.เชียงใหม่ และ แหล่งโบราณคดีวัดตันโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ จ.ปราจีนบุรี ข้อมูลนี้และรายละเอียดเพิ่มเติมเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเครือข่ายการประกอบสร้างความรู้ทางโบราณคดี” ปัจจุบันวิทยานิพนธ์ดังกล่าวยังไม่แล้วเสร็จ

ที่ต้องใช้ความระมัดระวังมากขึ้น หรือต้องการเร่งระยะเวลาให้เสร็จเร็วขึ้น บริษัทคนกลางสามารถเลิกการจ้างแรงงานกลุ่มนี้แล้วเปลี่ยนไปจ้างแรงงานประสบการณ์สูงแทนได้

การจ้างงานทั้ง 2 รูปแบบเน้นไปที่การหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างหน่วยงานรัฐกับบริษัทเอกชน เห็นได้จากกรณีที่นักโบราณคดีผู้ควบคุมโครงการให้ความสำคัญกับเรื่องงบประมาณและการตรวจสอบย้อนหลังเป็นเรื่องแรก อีกทั้งปฏิบัติการใด ๆ ในพื้นที่ขุดถูกจำกัดด้วยระยะเวลาและงบประมาณที่ตกลงกันระหว่างบริษัทคนกลางและหัวหน้าคนงาน นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์พบว่าอาชีพแรงงานขุดทางโบราณคดีไม่ใช่อาชีพหลักของกลุ่มแรงงานในกลุ่มแรงงานที่มีประสบการณ์สูง พวกเขามักเลือกรับการจ้างงานแบบเหมาคิวดินที่พวกเขาสามารถเร่งการขุดเพื่อลดระยะเวลาได้ แต่ในกลุ่มแรงงานที่ไม่มี/มีประสบการณ์น้อย พวกเขามักถูกติดต่อให้รับงานประเภทจ้างเหมารายวัน โคนเลือกทำในช่วงที่ว่างจากงานรับจ้างอื่น ๆ และในบางกรณี รับทำงานขุดทางโบราณคดีเพื่อรักษาสายสัมพันธ์กับนายจ้างบริษัทเอกชน โดยหวังให้มีการจ้างงานในรูปแบบอื่นอีก เช่น งานเหมาตัดหญ้าและทำสวนงานเหมาทำความสะอาดโบราณสถาน และงานใช้แรงงานประเภทอื่น ๆ เป็นต้น

ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับงานโบราณคดี

การสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีจากการขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดี ต้องเริ่มต้นจากการให้นิยามว่าสิ่งใดเป็น “ของโบราณ” เพื่อจำกัดขอบเขตของโบราณคดีไม่ให้ซ้อนทับกับสาขาอื่น แต่เดิม ไม่มีการออกข้อบังคับจากหน่วยงานราชการในแง่ที่ “ของโบราณ” เป็นแหล่งความรู้ทางโบราณคดี มีเพียงความเข้าใจว่าของโบราณนั้นมีมูลค่าและอาจมีคุณค่าทางศาสนาและประวัติศาสตร์ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 มีประกาศการจัดการตรวจรักษาของโบราณ พุทธศักราช 2466 เป็นกฎหมายฉบับแรกสำหรับความคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่ให้นิยามว่าของโบราณนั้นเป็นแหล่งที่มาของความรู้ทางโบราณคดี (กรมศิลปากร, 2544, น.33) แต่ประกาศฉบับนี้ยังไม่ได้มีการอธิบายที่ชัดเจนว่าของโบราณนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 7 มีการให้นิยามของโบราณวัตถุสถานโดยใช้ระยะเวลา 100 ปี เป็นเกณฑ์แยกโบราณวัตถุสถานออกจากวัตถุสถานทั่วไป เพราะอนุมานว่าระยะเวลาที่มากกว่า 100 ปี นั้นทำให้ไม่สามารถหาข้อมูลของโบราณวัตถุสถานนั้น ๆ ได้มากเท่าสิ่งที่อายุต่ำกว่า (กรมศิลปากร, 2516, น.9) ข้อสังเกตของนิยามข้างต้น คือ ไม่มีการพูดถึงมูลค่าที่เป็นตัวเงินของของโบราณ วัตถุสถานอื่น ๆ ที่ไม่เข้าเกณฑ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (ของชนชั้นสูง) และความงามทางศิลปะ แม้จะมีอายุมากกว่า 100 ปี ก็ไม่ถูกนิยามว่าเป็นโบราณวัตถุสถาน

เมื่อล่วงเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 8 ได้มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน พุทธศักราช 2477 (2477) พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ปรับคำนิยามของโบราณวัตถุสถานใหม่ให้ขยายกว้างขึ้น ครอบคลุมไปถึงวัตถุสถานที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพงศาวดารหรือวัตถุสถานเนื่องในศาสนา โดยพิจารณาจากอายุเป็นอันดับแรก ทำให้วัตถุสถานอีกจำนวนมากเข้าข่ายเป็นโบราณวัตถุสถาน พ.ร.บ. ฉบับนี้ แสดงการเข้าครอบครองแหล่งความรู้ทางโบราณคดีผ่านคำว่า “ทรัพย์สินของแผ่นดิน” และเป็นครั้งแรกที่มีการพูดถึงโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นในกฎหมายไทย ต่อมา มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486 (2486) โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงนิยามความหมายของโบราณวัตถุสถานจากฉบับก่อนหน้า ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 9 มีการออกพระราชบัญญัติพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (2504) พระราชบัญญัตินี้ขยายขอบเขตของคำว่า โบราณวัตถุ ให้กว้างขวางขึ้น ดังข้อความต่อไปนี้

“ ‘โบราณวัตถุ’ หมายความว่า สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดย

อายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี” (พระราชบัญญัติ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504, 2504, น.982)

สอดคล้องกับการเริ่มต้นของโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่อาศัยการสร้างองค์ความรู้จาก “ชาคนุชหรือชาคนุช” รวมไปถึง “สิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ” (ซึ่งถูกเรียกทางโบราณคดีว่า โบราณวัตถุ และ นิเวศวัตถุ) ทำให้ต้องมีกฎหมายคุ้มครองหลักฐานทางโบราณคดีประเภทนี้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง วลีที่ว่า “เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี” ได้ทำให้เกิดช่องโหว่จากการที่ไม่มีเกณฑ์ที่แน่ชัดว่าวัตถุสถานลักษณะใดกันแน่ที่เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี กฎหมายข้อนี้จึงอาจขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคนบางกลุ่มในหน่วยงานราชการมากกว่าการพิจารณาคุณค่าในดุลยพินิจของประชาชน (ทั้งที่อยู่/ไม่อยู่ ใกล้เคียงโบราณวัตถุสถานนั้น ๆ) และข้อกำหนดที่มีนัยสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการโบราณวัตถุ คือ มาตรา 18 ซึ่งกำหนดให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจที่จะมอบโบราณวัตถุที่มีเหมือนกันในจำนวนที่มากเกินความต้องการให้เป็นรางวัลแก่แรงงานผู้ขุดค้นได้ ก่อให้เกิดความกังวลว่าโบราณวัตถุที่ถูกยกให้เป็นรางวัลนั้นผ่านขั้นตอนใดมาแล้วบ้าง โบราณวัตถุถูกมอบให้ทันทีโดยไม่ผ่านกระบวนการเก็บข้อมูลทางโบราณคดี ไม่ผ่านการวิเคราะห์และตีความทางโบราณคดี หรือ มอบให้หลังการเก็บข้อมูล วิเคราะห์และตีความทางโบราณคดีแล้ว ซึ่งทั้ง 2 กรณีส่งผลต่อความสมบูรณ์ขององค์ความรู้ทางโบราณคดีแตกต่างกัน และจะทราบได้อย่างไรในอนาคต โบราณวัตถุดังกล่าวจะไม่กลายเป็นวัตถุสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อวิเคราะห์ตีความแบบอื่น ๆ อีก ต่อมา ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 (2535) มีการแก้ไขความหมายของโบราณสถานเพื่อให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้หลักการปฏิบัติงานในพื้นที่จริงถูกเขียนไว้ในหนังสือ คู่มือการปฏิบัติงานด้านโบราณคดีที่จัดทำโดย สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร (2551) แต่แนวทางดังกล่าวกำหนดเฉพาะหลักการรายงานความก้าวหน้าของการขุดค้น-ขุดแต่ง และแบบตรวจสอบควบคุมการสำรวจ-ขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดีที่มีเพื่อตรวจสอบว่าได้ทำตามขั้นตอนหรือไม่ (check list) แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าแต่ละขั้นตอนต้องปฏิบัติอย่างไร แบบตรวจสอบเหล่านี้อ้างอิงขั้นตอนจากหลักการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ถูกสอนในมหาวิทยาลัยศิลปากร นักโบราณคดีทุกคนจำเป็นต้องเรียนรู้และมีประสบการณ์การทำงานตามหลักการนี้ผ่านการออกภาคสนามทางโบราณคดี (หรือ การฝึกงาน) ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้ที่ไม่ได้เรียนหลักสูตรโบราณคดีอาจขาดความเข้าใจและความจำเป็นในแต่ละขั้นตอนการปฏิบัติ (แต่สามารถเรียนรู้ได้ผ่านการทำงานร่วมกับนักโบราณคดีภายในแหล่งขุดค้น-ขุดแต่ง) และที่สำคัญคือ ไม่มีใบรับรอง (ปริญญา) เป็นเอกสารอ้างอิงว่าสามารถทำหน้าที่ควบคุมการขุดค้น-ขุดแต่งได้ถูกต้องตามระเบียบราชการ⁴

สรุปผลการศึกษา

จากการติดตามผู้กระทำการที่เป็นภาครัฐในเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้กระทำการภายในแหล่งโบราณคดีโดย สืบย้อนพัฒนาการแนวคิดโบราณคดีของรัฐ ประกอบกับการศึกษากฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง (ดูแผนผังที่ 1) พบว่า พัฒนาการแนวคิดทั้ง 4 สมัยมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยการที่ชนชั้นปกครองรับเอาแนวคิด (พุทธศาสนา/ จักรวรรดินิยม/ ประชาธิปไตย/ทุนนิยม) มาใช้ในการมองหลักฐานทางโบราณคดี ชนชั้นปกครองได้สร้างนิยามของหลักฐานทางโบราณคดีในแต่ละสมัยขึ้นมาตามแนวคิดในแต่ละสมัยและควบคุมกำกับด้วยกฎหมาย ในสมัยที่ 2

⁴ ดูเพิ่มเติมเรื่องความแตกต่างของนักโบราณคดีและผู้ช่วยนักโบราณคดีได้จาก กลุ่มวิจัยและพัฒนางานโบราณคดี, 2566

และ 3 ชั้น ปกครองรวบรวมและสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีเพื่อใช้ประโยชน์ในการสร้างภาพลักษณ์และอัตลักษณ์เพื่อแสดงต่อคนอื่นโดยมีผู้ชมหลัก คือ นานาชาติ ก่อนที่จะเข้าสู่สมัยที่ 4 ที่องค์ความรู้ทางโบราณคดีถูกแสดงให้ประชาชนภายในประเทศได้เห็น มีการสร้างความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ ผ่านนโยบายการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในยังท้องถิ่น รัฐใช้องค์ความรู้ทางโบราณคดีเพื่อช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากภาคการท่องเที่ยวในธุรกิจโยธาอดีตที่เป็นกระแสในโลกตะวันตก กระบวนการสร้างความรู้จึงถูกทำให้ต้องมีการสร้างงานในท้องถิ่นด้วย อย่างไรก็ตาม ประชาชนยังไม่ใช่ว่าผู้กระทำหลักที่ส่งผลต่อการสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีที่ถึงแม้ว่าประชาชนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในภาคการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมบันเทิง แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดังกล่าวในฐานะความรู้ทางวิชาการมากนัก หรืออาจกล่าวได้ว่า ตลอดทั้งพัฒนาการของศาสตร์โบราณคดีไทยนั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์แห่งรัฐเป็นหลัก การสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีจึงเปลี่ยนไปเมื่อรับเรืมนำเอาโบราณคดีเข้าสู่ตลาดการท่องเที่ยว ข้อมูลทางวิชาการที่ควรได้รับ จึงตกหล่นไปเพราะความเร่งรีบสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจให้กับตัวแหล่งจนทำให้ศักยภาพด้านวิชาการถูกลดความสำคัญลง

ในขั้นตอนนี้เองที่ใช้ระบบจ้างเหมาทางโบราณคดีเพื่อให้ภาคเอกชนเข้ามาเติมเต็มในส่วนที่ขาดของแรงงานที่ยังขาดแคลน เพื่อให้รัฐจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในฐานะสถานที่ท่องเที่ยวได้รวดเร็วมากที่สุด แต่ระบบจ้างเหมาทางโบราณคดีเร่งรัดภาคเอกชนด้วยเงินและระยะเวลาดำเนินการ ทำให้องค์ความรู้ทางโบราณคดีไม่ได้รับการใส่ใจมากนัก จนอาจทำให้แหล่งข้อมูลอย่างหลักฐานทางโบราณคดีเสียหาย และการออกข้อกฎหมายที่เน้นไปที่การให้นิยามความหมายมากกว่าการออกข้อบังคับในการขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้ ส่งผลต่อเนื่องไปยังผู้กระทำอื่น ๆ ที่มีปฏิบัติการอยู่ในงานภาคสนามในเรื่องของการจ้างงานจากคนกลางที่เน้นการลดต้นทุนมากกว่า เห็นได้จากการเลือกจากจ้างนักโบราณคดีจบใหม่ที่มีประสบการณ์น้อย แล้วใช้การควบคุมกำกับงานด้วยกลุ่มแรงงานที่มีประสบการณ์สูงแทน ทั้งที่มุมมองต่อหลักฐานทางโบราณคดีของนักโบราณคดีหน้างาน (มองว่าหลักฐานเป็นแหล่งตั้งต้นของการสร้างองค์ความรู้) และกลุ่มแรงงานชุดทางโบราณคดี (มองว่าหลักฐานเป็นสิ่งแตกหัก, วัตถุทางความเชื่อ และมูลค่า แตกต่างกันไปตามประสบการณ์) มีความแตกต่างกัน ทำให้การเข้าถึงและจัดเก็บหลักฐานอาจไม่ได้เป็นไปตามข้อกำหนดในท้ายที่สุด ส่งผลกระทบต่อปฏิบัติการจัดการกับหลักฐานทางโบราณคดี (การเก็บ-ไม่เก็บหลักฐาน) ที่นำไปสู่การตั้งคำถามถึงความครบถ้วนสมบูรณ์ขององค์ความรู้ทางโบราณคดีจากหลุมขุดที่ยังคงเป็นปัญหาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าลำดับขั้นทางสังคมนั้นมีอยู่และมีพลังทางสังคมที่ในกรณีนี้กระทบต่อการสร้างความรู้ทางโบราณคดี ผู้กระทำที่เป็นมนุษย์ไม่ได้เชื่อมต่อกันในแนวระนาบและมีการเชื่อมต่อของเครือข่ายที่ต่อเนื่องเป็นระยะเวลาสั้น หากแต่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายเพียงบางช่วงเวลาเท่านั้น และไม่ได้มีอิทธิพลต่อผู้กระทำอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันโดยขึ้นอยู่กับการต่อรองด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อำนาจและตำแหน่งทางสังคม และประสบการณ์ของผู้กระทำที่เป็นมนุษย์ โดยที่ผู้กระทำที่เป็นมนุษย์ในเครือข่ายเลือกที่จะใช้ประโยชน์จากตำแหน่งแห่งที่และประสบการณ์ของตนเพื่อสร้างความได้เปรียบในการต่อรองทั้งในด้านเศรษฐกิจและด้านการสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีจากหลุมขุด ซึ่งการเข้าเชื่อมต่อกับเครือข่ายและประสบการณ์ของผู้กระทำที่เป็นมนุษย์สุดท้ายแล้วส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของหลักฐานทางโบราณคดีและการผลิตองค์ความรู้ทางโบราณคดีจากพื้นที่ขุด และการกับหลักฐานทางโบราณคดี (การเก็บ-ไม่เก็บหลักฐาน) ที่นำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีจากหลุมขุดทางโบราณคดีในปัจจุบันที่เกิดขึ้นอย่างเร่งรีบภายใต้ระบบการจ้างเหมาทางโบราณคดี

การศึกษาชั้นนี้ จึงต้องการเสนอให้ภาครัฐเปลี่ยนแปลงมุมมองที่มีต่อโบราณคดี เพื่อนำไปสู่การควบคุมกำกับปฏิบัติการภายในหลุมขุดทางโบราณคดีที่ควรกลับมาให้ความสำคัญกับข้อมูลทางวิชาการเป็นอันดับแรก ควบคู่ไปกับการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การขุดทางโบราณคดีในฐานะขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้จึงไม่ควรถูกเร่งรัดเพราะความ

ต้องการแสวงหาผลกำไร ผ่านการเร่งขุดเพื่อลดระยะเวลาทำงานหรือการจ้างผู้มีประสบการณ์น้อยเพื่อลดต้นทุน ทั้งนี้ อาจต้องพิจารณาเพิ่มเติมถึงขั้นตอนการสร้างนักโบราณคดีเข้าสู่ระบบการจ้างงานให้มีประสบการณ์ที่เพียงพอ มีความรู้ ความเข้าใจระบบการจ้างเหมา เข้าใจการทำงานของภาคเอกชน และสร้างบรรทัดฐานร่วมกันให้ยังคงยึดมั่นต่อ ผลประโยชน์ด้านวิชาการเป็นหลัก เพื่อผลิตองค์ความรู้ที่ครบถ้วนและมีคุณภาพให้สมกับการต้องสูญเสียบริบทของ หลักฐานทางโบราณคดีในทุกครั้งที่มีการขุด

รายการอ้างอิง

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3. (2506). องค์การค้าของคุรุสภา.

กรมบัญชีกลาง. (2565). *บัญชีมาตรฐานราคากลาง งานบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมไทย* [เอกสารอัดสำเนา]. สำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่.

กรมศิลปากร. (2516). *ปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาของโบราณ จดหมายเหตุเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้ง รัชกาลที่ 3 และ การซ่อมภาพผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในการสมโภชพระนครครบร้อยปี พ.ศ. 2425*. เจริญรัตน์การพิมพ์.

_____. (2544). *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดี*. กรมศิลปากร.

_____. (2563ก). *โครงสร้างองค์กร*. <https://www.finearts.go.th/main/org-structure>

_____. (2563ข). *เอกสารประกอบการชี้แจง เสนอ ต่อคณะกรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ บประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 สภาผู้แทนราษฎร*. <https://finearts.go.th/main/view/8676-เอกสารประกอบการชี้แจงเสนอต่อคณะกรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณา-ร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ รายจ่ายประจำปี-งบประมาณ-พ-ศ--2563-กรมศิลปากร-กระทรวงวัฒนธรรม>

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2548). *พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย* [วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร] <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/2777>

_____. (2558). *โบราณคดีเมือง: แนวคิดและวิธีการ*. *Veridian E-Journal*. 8(2). 2509-2525.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2529). *25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย*. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

คณะกรรมการการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว. (2559). *รายงานการพิจารณาศึกษาการบังคับใช้ กฎหมายคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้*. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2566). *ประวัติ*. <https://archae.su.ac.th/about/background/>

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2528). *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4*. องค์การค้าคุรุสภา.

ชิษณุพงศ์ รุจิโรจน์วางกูร. (2562). *แนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย* [วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร] <http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/2523>

ชंपนะ ปิ่นเงิน. (2551). *การปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา กฎหมายมั่งราชศาสตร์ฉบับวัดแม่คือ*. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ณัฐภา ชื่นวัฒนา. (2563ก, 9 กรกฎาคม). *แวววับ จับใจ ไร่ลิ้น: การเมือง โบราณคดีชาตินิยมอลังการ กับมื้ออาหารที่ หายไป (1)*. *The 101. World*. <https://www.the101.world/ancient-recipe-06/>

_____. (2563ข, 5 สิงหาคม). *แวววับ จับใจ ไร่ลิ้น: การเมือง โบราณคดีชาตินิยมอลังการ กับมื้ออาหารที่หายไป (2)*. *The 101. World*. <https://www.the101.world/ancient-recipe-07/>

- ทงศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล. (2558, 5 เมษายน). *กฎหมาย “โบราณสถาน” ฉบับแรกของไทย*. ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย. <https://archaeology.sac.or.th/blog/327>
- นฤตม์ โฉกุลประกิจ. (2561). โบราณคดีสะท้อนย้อนคิด: เมื่อนักโบราณคดีทำงานกับนักลักขุดที่ทุ่งคู้ลำพัน จังหวัดปราจีนบุรี. *วารสารมานุษยวิทยา*. 1(2), 239-289.
- ปฐมฤกษ์ เกตุทัต. (2539). พัฒนาการของโบราณคดีในประเทศไทย. ใน *สถานภาพของความรู้ด้านโบราณคดีของประเทศไทยใน 15 ปีที่ผ่านมา*. (2-20). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประวัติศาสตร์สยาม*. (2544). The Siam Society. <https://thesiamsociety.org/th/about-us/>
- เปลื้องจิ, เมาริตชีโอ. (2566). *เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง : การก่อร่างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยาม*. ฟาเดียวกัน.
- พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา. (2560ก, 15 สิงหาคม). *คุยเรื่องลัทธิลอบขุดของโบราณจากมุมมองเศรษฐศาสตร์: ตอนที่ 1 “Macro-Level”*. ThaiPublica. <https://thaipublica.org/2017/08/econoarchaeology3/>
- _____. (2560ข, 29 กันยายน). *คุยเรื่องลัทธิลอบขุดของโบราณจากมุมมองเศรษฐศาสตร์: ตอนที่ 2 “Micro-Level”*. ThaiPublica. <https://thaipublica.org/2017/09/econoarchaeology4/>
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504. (2504, 29 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 678, ตอนที่ 66. 980-998.
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. (2535, 5 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 109, ตอนที่ 38. 12-26.
- รัศมี ชูทรงเดช. (2538). โบราณคดียุคโลกาภิวัตน์: ตัวอย่างจากสำนักคิดอเมริกัน. *เมืองโบราณ*. 21(1-4), 73-84.
- วิชัย ต้นกิตติกร. (2526). *ปัญหาการลักลอบขุดทำลายแหล่งโบราณคดี* [สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/2156>
- วิศรุต บวงสรวง. (2563). *สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เพิ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-2468*. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*. 8(1), 20-47.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2536). การจ้างเหมาทางโบราณคดี รุ่งอรุณแห่งความวิบัติของมรดกทางวัฒนธรรม. *เมืองโบราณ*. 19(2), 10-16.
- ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2558). พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชวิเทศบายเปิดประเทศ. *ศิลปวัฒนธรรม*. 36(7), 26-28.
- สว่าง เลิศฤทธิ. (2547). *โบราณคดี: แนวคิดและทฤษฎี*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สายทิพย์ สุดซา. (2552). *กระบวนการค้าโบราณวัตถุประเภทลูกปัดทวารวดี*. [สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร] <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/2598>
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2551). *คู่มือปฏิบัติงานด้านโบราณคดี*. สำนักโบราณคดี.
- Callon, M. (1986). *Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and Fishermen of St. Brieuc Bay*. in Law, J. (ed). *Power, Action, and Belief: A New Sociology of Knowledge?*. Routledge & Kegan Paul.
- Caverlee, C. (1994). *Triple Gems and Double Meanings: Contested Spaces in the National Museum of Bangkok*. [Ph.D. dissertation]. Cornell University.

- Geertz, C. (1985). *Centres, Kings, and Charisma : Reflections on the Symbolics of Power*. In Wilentz, S. (ed). *Rites of Power*. University of Philadelphia Press.
- Hobsbawm, E & Ranger, T. (eds). (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Latour, B. (1999). On recalling ANT. *Sociological Review*. 47(1), 15-25.
- _____. (2005). *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.
- Law, J. (2009). *Actor network theory and material semiotics*. in T. Bryan s. (Ed.). *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Blackwell Publishing.
- Nielsen, E. (1961). The Thai Danish Expedition 1960-1962. *Journal of Southeast Asian Study*. 49, 1.
- Olsen, B. (2003). Material culture after text: re-membering things. *Norwegian Archaeological Review*. 36(2), 87-104.
- Shoocongdej, R. (2011 a). *Contemporary Archaeology as a Global Dialogue: Reflections from Southeast Asia*. In Lozny, L. R. (ed). *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science*. Springer.
- _____. (2011 b). *Public Archaeology in Thailand*. In Okamura, K. and Masuda, A. (eds). *Global Public Archaeology*. Springer.
- Whitmore, C. L. (2007). Symmetrical archaeology: excerpts of a manifesto. *World Archaeology*. 39(4), 546-552.
- Whitridge, P. (2004). Whales, harpoons, and other actors: Actor-Network Theory and hunter-gatherer archaeology. Crothers, G. (ed). *Hunters and Gatherers in Theory and Archaeology*. Center for Archaeological Investigations, Southern Illinois University
- Winichakul, T. (2000). The Quest for "Siwilai": A Geographical Discourse of Civilizational Thinking in the Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Siam. *The Journal of Asian Studies*. 59(3), 528 – 549.
- Wyatt, D. K. (2004). *Thailand: A Short History*. (2nd ed). Silkworm Books.